

ההשתלבות המהירה של מיליוני איש לאינטרנט עוררה טלטלה ערכית, הצמיחה פחדים ויצרה תופעה של פאניקה מוסרית כמו התמכרות ופורנוגרפיה. מטרת המאמר להבין את משמעותה של הפאניקה המוסרית (Moral Panics) בהקשר לאינטרנט בישראל. "פאניקה מוסרית" פירושה תגובה קיצונית של המדיה, הציבור וסוכנויות הפיקוח, לאיומים וסיכונים על החברה. התבוננות במוקדי הפאניקה המוסרית באינטרנט יש בה כדי לשפוך אור לא רק על יחסי חברה-מדיה, אלא גם על התנגשות בין קבוצות של גולשים (כגון: בני נוער, מיעוטים, הומוסקסואלים), על גורמים המבקשים לחזק את הפיקוח החברתי עליהם (המדינה, מגזרים דתיים, הורים שמרניים, מורים ואחרים) ואף על בניית גבולות חברתיים חדשים.

מושג ה"פאניקה מוסרית" הוטבע לראשונה על ידי סטנלי כהן בהקשר לתרבויות נוער שנתפסו כמוזרות, מאיימות ואף סוטות, שבהן התפתחו נורמות ודפוסים שנראו כבלתי מוסריים הפוגעים בקיומו של הסדר החברתי (Cohen, 1987: 9) בקרב המעמד הבינוני באנגליה. הדיון אודות הפאניקה המוסרית בהקשר לאינטרנט עלה במחקריו של ליווינגסטון (Livingstone 2005) ולמיש (2007), החוקרות את השפעת האינטרנט על חיי מתבגרים. החוקרות סבורות כי נעשה שימוש מוגזם בפאניקה ביחס לבני הנוער. עם זאת, רבים מזהים את האינטרנט עם מגוון פתולוגיות כגון: התמכרות למדיום, התמכרות לפורנוגרפיה, הונאה, בידוד, ניכור, פדופיליה ורצח ויוצרים אווירת פאניקה כלפי השפעתה המוסרית של סביבה זו, מאמר זה בא לבחון מיהם הסוכנים המייצרים את הפאניקה המוסרית כלפי האינטרנט בישראל?

חשיפת זהותם של סוכני הפאניקה תסייע למפות את האינטרסים המסתתרים מאחוריה, ותבהיר את הממדים המעצבים את המדיניות הציבורית כלפי האינטרנט בישראל. כמו כן, התבוננות בסוכני הפאניקה תסייע לעמוד על תפישותיהם של מגזרים שונים בחברה הישראלית (כגון חרדים, דתיים-לאומיים) כלפי הסיכון החברתי הטמון בחשיפת מידע ובהפצתו לגבי אוכלוסיות חלשות (כגון ילדים או בעלי סיכון נפשי).

בפועל, הנזקים החברתיים הפוטנציאליים המיוחסים לאינטרנט מתבססים על מקרים בודדים מבחינה סטטיסטית. הם בטלים בשישים לעומת הנזקים הקריטיים העצומים בזירות שונות שנחקרו על ידי סוציולוגים אמריקאים, כגון, תאונות הדרכים, אלכוהוליזם, והשימוש בסמים (Gusfield 1972, 1981). על אף זאת, יש הבוחרים להיעזר במטאפורה של "מסעי הצלב המוסריים" (Moral crusade - Gusfield 1972) כדי לתאר מסע של הפחדה ואיום בהתנוונות, בהרס הרקמה החברתית, במחלות נפשיות, בסכנת קיום, במלחמה ואסון לאומי. המסע מבוסס על מידע חלקי, סנסציוני, מגמתי, לא מדויק ושקרי.

במילים אחרות, העמקה בסוגיית ה"פאניקה המוסרית" כמוה כתיאור ההבניה של גבולות הסטייה החברתית. היא מתבססת על אומנויות ההבעה והרטוריקה, עושה שימוש אפקטיבי במדיה, ואף במידע שאינו מדויק או שאינו תואם את הממצאים המדעיים הרלוונטיים המתייחסים לתופעה (Gusfield 1981).

בניגוד לדעת הקהל. שהטמיע זה מכבר את דימויים מוטים (בתהליך ה"פאניקה המוסרית"), מתברר, כי האינטרנט אינו בהכרח גורם להסתגרות, בדידות או ניכור. נהפוך הוא, האינטרנט תורם להעצמתם של יחסי רעות חדשים ומגוונים (סואן 2005; גולן 2006). עדיין לא אושפז אף "מתמכר" בבית חולים ישראלי.

מקרה מפתח נודע בסיפורו הטרגי של אופיר רחום. אופיר, נער בן 16, שנרצח בפברואר 2001 ברמאללה על ידי הפלסטינית אמנא מונא. הנער נרצח רק לאחר שהשניים מימשו יחסים שאינם ווירטואליים, שוחחו בטלפון מספר פעמים ואף נפגשו פיזית. אולם, אירוע זה, המוצג כאירוע קריטי בישראל, הפך לזרז הפחדה מפני סביבת אינטרנט. אף הסתדרות המורים פרסמה באחד מביטאוניה כתבה תחת הכותרת "האינטרנט יודע גם להרוג" (פנים:2004: 30). בכך הצטרף גוף זה לשרשרת נוספת של סוכני ידע המתמקדים באינטרנט כ"גורם סיכון". 'רצח-ווירטואלי' אינו הסטייה היחידה הנתפסת כמטופחת על ידי האינטרנט.

נושא ההתאבדויות נקשר אף הוא לסביבה זו. בצד אתרים המסייעים למתאבדים גולשים, ניתן למצוא אתרים אחרים הפועלים למניעת התאבדויות. האתרים מנוהלים הן על ידי אנשי מקצוע והן על ידי עמיתים גולשים במטרה להקל על מצוקות נפשיות של גולשים. יתרה מכך, הגם שנתעלם מההיבט התראפויטי של גולשים עמיתים ופסיכולוגים ברשת, חוקרים מצביעים על כך שאינטרנט משמש זירה קהילתית לפעילות בלתי פורמאלית המרחיבה את מסגרות הפנאי והאינטראקציה החברתית (דגני, 2007; גולן, 2006). מכאן, שסביבת אינטרנט עשויה לשמש גורם ממתן התורם להפגת מתחים אישיים וחברתיים, ולא דווקא מקור ליישומם והעצמתם של יצרים אובדניים. מעט הנתונים הקיימים לגבי שיעורי המתאבדים בישראל מחזקים טענה זו. כך לדוגמה עולה בנתונים שלהלן:

ניסיונות התאבדות לפי מין, בני 10 ומעלה, בשנים 2003–2005 (שיעור ממוצע ל-100,000 נפש)

השנה	כלל המקרים
2003	81.9
2004	82.8
2005	81.1

מקרי התאבדות לפי מין, בני 15 ומעלה, בשנים 2001 ו-2003–2004 (שיעור ממוצע ל-100,000 נפש)

השנה	כלל האוכלוסייה
2001	8.5
2003	8.5
2004	8.3

המקור: "התאבדות וניסיונות התאבדות בקרב בני נוער" הכנסת "מרכז המחקר והמידע" (מרץ 2007)

מן הנתונים שלעיל עולה, כי כלל המתאבדים בישראל בממוצע השנתי ירד בשנים האחרונות (וורגן 2007). אף העלייה במספר הפדופילים הווירטואליים מתוך כלל הפדופילים בישראל מיוחסת בעיקר לשינויים בתרבות הדווח ולחשיפה הציבור לבעיה.

מהי ה"פאניקה המוסרית"?

המושג "פאניקה מוסרית" (Moral Panics) נטבע כאמור, לראשונה על-ידי סטנלי כהן בהקשר לתרבויות נוער סוטות². לדעת כהן, מטרתה של הפאניקה המוסרית היא להעלות למודעות הציבור סכנות בהן יש חשש לסטיות מהסדר.

החברתי הדומיננטי הכוונה היא בעיקר לסדר החברתי של המעמד הבינוני (Cohen, 1987: 9) שבו האיום המוסרי הוא יותר מוחשי (בן יהודה 1995) וקיים חשש לאובדן השליטה על הערכים והאינטרסים. נושא זה אינו חדש וכבר התייחס לכך מקס ובר בספרו *Wirtschaft und Gesellschaft* כאשר תיאר את הסיטואציה המחייבת "הגנה על סטאטוס" (status defense):

"... סגל ספציפי של אנשים מוכנים להפעיל אמצע כפיה פיזיים או נפשיים מתוך כוונה להשיג את שמירת הסדר הקיים, או להטיל סנקציות על הפרתו..." ("מבנה וריבוד חברתי" בעריכת ליסק 581973 :)

לדברי כהן הפאניקה יכולה להתפתח בשני ערוצים. בערוץ האחד הפאניקה תעלה ותהווה אפיזודה חולפת בעוד שבערוץ השני היא עלולה להתפתח לסימפטום המבטא מתח חברתי שיוביל להבניית של הסטייה ולמיסוד של הסדר חברתי חדש. נתיב זה מלווה לעיתים במטאפורה של "מסעי צלב מוסריים" (Moral crusade), שטבע ג'וסף גוספילד (Gusfield 1972), .

"מסעי הצלב המוסריים" יכולים להוות עילה לפוליטיקאים להבאת הנושא לדין פרלמנטארי ואף לרגולציה חברתית חדשה המתבטאת בחקיקה. החקיקה נותנת לגיטימציה להפעלתם של מנגנוני סינון, בקרה ולסוכנויות הפיקוח (Control Agents) החברתיים למיניהם. כך לדוגמה, המקרה של 'Video Nasties' באנגליה הוביל לחקיקה של Recording Act of 1984 Video והפאניקה של התקפות המין על ילדים בסוף שנות 1990 הביאה לחובת הרישום של פדופילים ("National Paedophile Register")

בישראל, בעקבות ה"פאניקה המוסרית" השוררת במגזר החרדי ובמגזרים חברתיים רבים שיפורטו בהמשך, הוגשה הצעת חוק של ח"כ אמנון כהן בדבר "הגבלת גישה לאתרי אינטרנט למבוגרים, התשס"ו-2006"³ לפיה כל מבוגר המעוניין לצפות בתוכן שעניינו מין, אלימות או הימורים, יצטרך להזדהות באמצעות ביומטריים (טביעת אצבע) כתנאי לגישה לתוכנים אלו. בדברי רקע לחוק נאמר כי

"כיום פרוץ התחום באינטרנט, כך שקטינים נחשפים לאתרים העלולים להזיק להם ולחינוכם ולספק להם תמונת מציאות מעוותת ומזיקה". (הצעת החוק פ/892/17).

הפאניקה המוסרית יכולה להוות גם לחץ חברתי להפעלתם של תהליכי מדיקליזציה ולתיוגה של הסטייה כמחלה המחייבת את החברה לטפל באלו שיוגדרו כסוטים. אפשרות נוספת היא יצירת מיתוס סביב הפאניקה המוסרית בדומה למה שהתרחש בפאניקת התמכרות (הכט 2007).

הפאניקה המוסרית מהווה רקע למיסודם של ארגונים חברתיים, קמפיינים וקבוצות פעילות בחברה ("Action Groups"), כך לדוגמה בנובמבר 1995 המדיה יצרה פאניקה מוסרית סביב מותה מאכסטזה של סמים של Leah Betts בת ה-18 באנגליה, והובילה את הוריה פאול וג'אנט, לקמפיין למען המודעות מסכנת הסמים (Sands 1998).

בישראל הוקמה עמותת אשנ"ב (אנשים למען שימוש נבון באינטרנט) לזכרו של ערן אדרת, אשר התאבד בסיוע האינטרנט. העמותה הוקמה על ידי הוריו של ערן. במטרה להגביר את מודעות הציבור להשפעות החיוביות והשליליות שיש לשימוש ברשת האינטרנט על החברה ועל ערכיה.

ניתן להתייחס אל נושא הפאניקה המוסרית מהיבט חברתי רחב יותר הקשור לשינויים המתחוללים בחברה. מהיבט זה, האינטרנט אינו אלא מקרה נוסף במסכת גלי הפחד בהם נתונות החברה ותרבותה.

"..בכל דור ודור, קמים עליכם להפחידכם בכל דור ודור קמים להם שופרי הפחד, ובכל דור ודור הם מתפרנסים מכך היטב, בין אם בהון פוליטי ובין אם בהון של ממש. ... " (חנוך 2006). נסקור בקצרה כמה אירועים שזכו ל"פאניקה ציבורית" אשר החלו בקול תרועה רמה והסתיימו בקול ענות חלושה.

המושג "פאניקה מוסרית" (Moral Panics), הוטבע לראשונה בשנות ה-60 בבריטניה, על רקע עליתם של תרבויות נוער סוטות כמו ה- (Cohen, 1987) Mods and Rockers. אולם, יש הסוברים כי הפאניקה החלה עם המקרטיזם⁴ בשנות ה-50 בארה"ב שבא להוקיע את אלו שהחזיקו בנורמות ובדפוסים שאינם תואמים את הנורמות והסדר החברתי והממשל בארה"ב. על פי סברה זו, אלו שנחשדו כבעלי נטיות קומוניסטיות ותפסו עמדות במגזרים שונים כמו בתקשורת, בתעשיית הקולנוע, בצבא ואף בחיבור ספרי הקומיקס (Comic books), הוו באותה תקופה, מקור לפאניקה מוסרית, מחשש שהם תורמים לסטייה חברתית. גלי פאניקה מוסרית נוספים עלו בהמשך כתגובה ל"מהפכה המינית" ('sexual revolution'), ל- drug-takers ול"תרבות הסמים" ('Drug Culture'), שאף תויגה בדרמטיות רבה על ידי התקשורת כמחלה.

גל נוסף של פאניקה מוסרית עלה עם הופעת מוסיקת הרוק'נרול (Rock 'n' Roll) שהיוותה איום והעלתה חשש מפני הפקרות (Sexual Lyrics) והתנהגויות אנטי חברתיות.

גל נוסף התרחש סביב פאניקת האיידס בשנות ה-90. פאניקת הפדופיליה ורצח ילדים על יד הפדופילים. במקרה האחרון תרמה לכך המדיה בתיאורי מקרה החטיפה והרצח של הפעוט ג'יימס בולגר (Bulger murder) בן השנתיים ממרכז קניות בליברפול בפברואר 1993 .

הפאניקה ביחס לאינטרנט נוטה להתייחס לנושאי מפתח של חריגה מוסריים בחברה כמו פוליטיקה חתרנית (טרור ווירטואלי) או מיניות (פדופיליה, פורנוגרפיה), תוך הדגשה מיוחדת על פורנוגרפיה של ילדים. כלומר, פאניקה המופנית בעיקר כלפי קבוצות מוחלשות בחברה ובראשם הילדים ובני הנעורים.

הפאניקה סביב הפורנוגרפיה המקוונת זכתה לעוצמה מיוחדת במדיה עם פרסום המאמר "On a Screen Near You: Cyberporn ב"טיים" (3.6.1995) פאניקה זו נמשכה עד שנת 2000.

הפאניקה של "הטורף המיני" (Sexual predators) המתבסס על אירוע הקשור לאתר MySpace גרם לחסימת האתר בבתי הספר והספריות הציבוריות בארה"ב כל זאת כתוצאה מכך שילדה מתבגרת חיפשה לרכוש סמים באינטרנט מבלי להעריך את התוצאות האפשריות הכרוכות בדבר, בעוד הוריה מתעלמים מהעובדה שבתם התמכרה לסמים.

הפאניקה המוסרית עלתה גם בדימויים החברתי של ההאקרים, שבו חלו שינויים קיצוניים. החל מתיוגם החיובי כמדענים- ווירטואוזים וכגיבורי תרבות ועד לתיוגם השלילי במדיה ובתודעה הציבורית בעזרת הפאניקה המוסרית כ"אויב העם" (Folk devil), כעבריינים וכטרוריסטים (הכט 2004).

הפאניקה המוסרית סביב הפורנוגרפיה המקוונת הנגישה לילדים, היא הממושכת ביותר. האירוניה בדבר שהתעשייה שאפשרה לפאניקה להופיע היא גם זו שמייצרת את תוכנות החסימה שבעזרתן הורים יכולים לחסום אותה ולהגן על הילדים.

פאניקה מבוססות טכנולוגיה (Grayson 2004) נוספת ניתן לייחס לדרישה לקוד אתי לבלוגרים. זאת בעקבות המהומה שקמה עם התפוצצות פרשת האיומים האנונימיים על חייה של הבלוגרית קאתי סיררה שהופיעו ברחבי הבלוגוספירה. דבר זה הניע את טים אוריילי ליזום קוד אתי לבלוגרים.

מהדורה ישראלית של פאניקת הקוד האתי כבר הופיעה אצל הבלוגר אפי פוקס. אולם למעשה זו "תגובה רפלקסיבית קיצונית לאירוע שלא ניתן היה למנוע ממילא" (24 Geekim, Podcast). יתרה מזו, הבלוגרית וולוט אנדרגרונט טוענת כי

.. מוסר הוא עניין מורכב למדי - הפשטתו בקוד פשוט ותמציתי עלולה לרוקן אותו מתוכן אמיתי" (Velvet Underground 25/6/07)

גלי הפאניקה בחברה הישראלית

גילויים של פאניקה מוסרית ניכרים בחברה הישראלית מראשית הציונות. עם זאת, החוקרים החלו לסמן את דרכה החל מתחילת שנות השמונים, בהקשר לשימוש בסמים על ידי המתנדבים מחו"ל (Goode and Ben-Yehuda 1994a). כמה שנים מאוחר יותר, החלה פאניקת הסמים של הצעירים שבה "השתוללה פאניקה מוסרית של ממש" שכן במאי 1982 בישרו אמצעי התקשורת כי 50% מבני הנוער בבתי-ספר מובחרים משתמשים בסמים, בעוד שהממוצע הארצי נע באותה תקופה בין 3% ל 5% בלבד (בן-יהודה 1990).

פאניקת הסמים בקרב התרמילאים התרחשה בין השנים 1995 - 2000 כאשר נקבע כי שוב אין זו תופעה אקראית, אלא התנהגות המסכנת את החברה מבחינה מוסרית-חברתית (בוני-נח 2006).

פאניקה הטראנס (Meadan 2001) נתפסה כמזוהה עם אנדרלמוסיה, עם בריחה מהמציאות ועם פריקת עול שהסטיגמות המיוחסות לה הן סמים, מין, אלכוהול ועוד. תחילתה של פאניקת הטראנס החלה בישראל בקיץ 1995, כאשר אשר חביב השיג רישיון לקיים בכיכר רבין מסיבת טרנס המונית לשלושים אלף משתתפים תחת הסיסמא "תן לטרנס שאנס" ("Chance Give Trance a").

למרות שתרבות הפופ, שהטרנס הוא חלק ממנה, איננה נפוצה בחברה הישראלית ומוסיקת הטראנס איננה בהכרח מזיקה לנורמות החברתיות המקובלות, פאניקת הטראנס בישראל הדגישה את הסכנה של יצירת תרבות "טראנסית" העלולה להוות לקונפליקט עם הערכים הציוניים של מדינת ישראל. אמנם מירב המוסיקה של הטראנס שאוב מההווי חילוני אולם כיום היא משמשת ברסלבים רבים. ישראלי בשם ליאור להב (סולאר סיסטם) מרקיד עשרות אלפים בכל העולם עם מוזיקת טראנס שחיבר בהשראת המקורות היהודיים. יתרה מזו, הוא עצמו נמצא בתהליכי חזרה בתשובה וכבר החל לאכול אוכל כשר אפילו בחו"ל (זלצר-וולשטיין 2007).

על הפאניקה הקשורה לנזקי העישון בישראל כותב גדי טאוב באתר שלו :

"... מסע הצלב נגד המעשנים לא עוסק בבירור מדעי, כך שכל בדל תעמולה נחשב מחקר מספיק לצורך העניין ומצטט את הטוקבקיסט מס' 10 "מחקר: עישון מגביר הסיכוי לאיידס" (צדיקות ועישון 31.9.2006).

הפאניקה המוסרית מהווה אמצעי בעל השפעה במגזר הדתי. ניתן ללמוד על כך מספרו של שמעון כהן "האמת מאחורי המסך" (2005) הדהן בפאניקת הטלוויזיה :

"כבו את הטלוויזיה, הדליקו את החיים!"... "תנתקו את הכבלים שכובלים אתכם לקופסה המטמטמת. צאו לחופשי. בתור התחלה, אתם צריכים למרוד במשעבדים. הרימו את היד, קפצו אותה לאגרוף, משכו חזק לאחור, והטיחו אותה במסך שלפניכם... (כהן 2005:72) ..

להלן לקט "מנזקי" הטלוויזיה המוזכרים בספר:

"צפיית פעוטות בטלוויזיה עלולה לגרום להפרעות קשב" (שם: 88). הצפייה בטלוויזיה מביאה "להסתייגות עזה מקריאת ספרים" (שם: 100) "מניון הרגלי חשיבה" (שם: 102) להתמכרות לבועת הפנטזיה (שם: 111). בריכוזים חרדיים, כמו בני-ברק, כמעט ולא נתקלים באנשים שחלו במחלות שיתון. ... שכן אינם צופים בטלוויזיה ועוסקים כל חייהם בפעילות שכלית אינטנסיבית (שם: 119). "...הטלוויזיה מספקת לילדים מידע רב מדי, שטחי מדי, מוקדם מדי, מהר מדי, על עולם מורכב שאותו הם צריכים לחקור בעצמם. ילדים צריכים להתרוצץ, לגעת, למשש, לגשש, להריח, להתפלא, להתלהב, לנסות, לתהות ולטעות ולגלות דברים לבד (שם: 127). "...כישוריהם החברתיים של הילדים מתנוונים כשהם רואים טלוויזיה במקום לשחק... (שם: 128). מצאו קשר בין צפייה מרובה בטלוויזיה בילדות, לבין רמת סיכון גבוהה לכולסטרו, השמנת יתר, וכושר גופני ירוד בבגרות (שם: 133).

האירועים השונים הקשורים לפאניקה המוסרית, אשר תוארו לעיל מעלים את השאלה: מי הם הגורמים העומדים מאחורי "הצתת" תבערת הפאניקה ומה מניע אותם?

מי הם יזמי המוסר?

מי הם שחקני הדרמה של הפאניקה המוסרית? במילים אחרות - מי הם אלו הבוחשים בפוליטיקה של הסטייה, אשר יש המכנים אותם "יזמי המוסר" (Moral entrepreneurs)? "יזמי המוסר" מוגדרים על פי בקר כ

".. As people seeking to preserve or elevate their own status by making it their business to identify "evils" in society "about which something ought to be done" (Becker 1963:153).

לדעת בקר, תפקידם של "יזמי המוסר" הוא לשמור על "מתקני המוסר" של התרבות והלכידות הציבורית. הם מתריעים בפני חריגות מנורמות ההתנהגות הדומיננטיות. יזמי המוסר מצויים בכל מגזרי החברה ופועלים מתוך אינטרסים שונים ומגוונים כמו צבירת עוצמה וכסף. אולם, יש שהם מצניעים חלק מהאינטרסים שלהם ואף מתעלמים משרשי התופעה. במקרים רבים גורמת הפאניקה לשינוי חברתי כמו החמרת המשמעת בבתי-ספר, או חזרה לערכי משפחה בארה"ב אבל היא מתעלמת לחלוטין מתחרותיות היתר הנפוצה בבתי-הספר ומבעיית ההשפלה של ילדים (Sternberg, 2004).

ניתן למצוא יזמי מוסר בקשת רחבה בין פוליטיקאים, מחוקקים, אנשי מדיה, מומחי רפואה, אנשי משטרה, "הורים ומחנכים", ואף "כלי קודש"⁵. למרות האינטרסים השונים, יזמים אלה יוצרים לעיתים קוואליציות ביניהם.

אחת הדוגמאות לאיגוד גופים שונים בחברה נעשה באירוע השנתי של "היום הלאומי לאינטרנט בטוח" שיש הרואים בו דוגמה לפאניקה מוסרית של "הפחדת הציבור מפני הסכנות המקוונות שמסתתרות להן באינטרנט" (שלו 2007). אירוע זה כלל שיתוף פעולה בין סקטורים שונים: הממשלתי, העסקי והמגזר השלישי. ביום העיון השתתפו בצד ארגונים עסקיים כגון אינטרנט זהב, בזק, צ'קפוינט ומיקרוסופט גם עמותות ציבוריות כגון החברה למתנסים ועמותת אש"ב, וכן גופי ממשל כגון משטרת ישראל ומשרד החינוך ואף המדיה על גווניה השונים כמו גל"צ ו-MSN ישראל (שני 2007).

ננסה להתייחס לאינטרסים השונים שיש ליזמי המוסר במרחב הדיגיטאלי כמו סמכות ושליטה, הגמוניה, אינטרסים דתיים, הון פוליטי, הון חברתי וכן פרסום ורייטינג.

התרבות הדיגיטאלית מעניקה לצעירים מידה רבה של אוטונומיה, תחושה של חירות וביטוי עצמי, היא משפרת את מעמדם של הצעירים ביחס להוריהם ולמבוגרים בכלל. השמירה על הגבולות המוסריים של הסדר החברתי מבטאת חתירה ללגיטימציה חברתית ולהשבת סמכות ההורים והמורים. היא מונעת על ידי החרדה מפני ההסדרים החברתיים החדשים המלווים את התרבות הדיגיטאלית, המהווה תרבות נוער חדשה ושונה מהסדרים החברתיים שבה גדלו הוריהם.

דרכם של צעירים, הם מבקשים לשנות את הכללים, הנורמות ואורחות החיים של הוריהם. האינטרנט מסייע בידם להקדים את השחרור מסמכות ההורים ואף לזכות בטרטוריה פרטית ללא התערבות ההורים כפי שמתארת זאת לדוגמה העיתונאית עפרי אילני בכתבתה "אמא, עופי לי מהבלוג" (אילני 2007). הגלישה מאפשרת התנסויות עם הסדרים חברתיים אלטרנטיביים של בני נוער בינם לבין עצמם וכן עם עולם המבוגרים. אין ספק כי בהתנסויות אלו טמונות גם סכנות.

הפגיעה בסמכות ההורים עלולה להיות אפוא קריטית. לפיכך, הפאניקה המוסרית משמשת במקרים רבים כאמצעי פדגוגי וכניסיון של ההורים להחזיר להם את סמכותם.

פאניקה מוסרית נוחה להיקלט כאשר החברה מתקשה להסתגל לשינויים דרמטיים וכן כאשר שינויים אלה מדאיגים ומובילים לפחד מפני איבוד השליטה (Furedi 1994), האופיינית ל"תרבות הפחד" (Glassner 2000, Furedi 2007) מצב הרווח בקרב הורים רבים.

מסרים רבים על תפקיד ההורים ניתנים בנימת הפאניקה המוסרית כמו לדוגמה דבריו של יצחק קדמן, מנכ"ל המועצה לשלום הילד:

...שההורים לא מבינים עד כמה הם צריכים להיות מוטרדים מהתכנים ומדרך התנהלות ילדיהם ברשת. והרשויות? "אין על מי לסמוך". ...הילד נחשף לידע שהוא לא אמור להיחשף אליו, דברים שאינם מתאימים לגילו, כמו מין על צורתיו המעוותות ביותר, ותכנים של אלימות קשה. באינטרנט מסתובבים מדריכים להכנת פצצות מאולתרות, וכבר היו פציעות קשות של ילדים בישראל שהכינו פצצות כמו שראו באינטרנט. יש גם אתרים שמעודדים התאבדות. .. הילדים נחשפים לתכנים איומים, ויש לזה השלכות מאוד קשות.. (מיכאל 2005).

בנימה דומה נאמרו הדברים גם ביום העיון "על תפקיד ההורים בעידן הדיגיטאלי" שיזמה עמותת אשנב (7.6.2007):

"..הפגיעה הנפשית שסופג ילד מחשיפה לא מבוקרת למגע וירטואלי עם חורשי רעה, יכולה להיות קשה בהרבה ממה שיקרה לו בהפסקת בית הספר, או במסיבות אלכוהול במועדונים..." (אשנב, אדרת 2007)....

"... יש נתונים על היפגעות של ילדים בצ'אטים ובפורומים שונים..." (אשנב, ח"כ אורלב 2007).

באופייה של הפאניקה המוסרית שהיא שוללת ומתייחסת בנימת הגזמה לתיאור מצבים חברתיים אולם אין בידיה תשובות ביחס לסדר החברתי הרצוי לפיו לנהוג ועל כך עמד אחד מהמשתתפים ביום העיון של אשנב:

"מה הוא המוסר המקובל, הערכים המקובלים בעולם המשתנה הזה. מה האתיקה, כללי ההתנהגות לפיהם ראוי לפעול בעולם הזה. מה יהיו אמות המידה שלנו לקבוע מה ראוי ומה לא ראוי. מה טיבה של המוסריות המוטלת על הורים, פרסומאים, מפרסמים, סוחרים, ילדים. מה הם הערכים המנחים בשאלת האחראיות" (אשנב, ד"ר אדם, 2007).

אבל על שאלות אלו לא ענה המרצה.

הגמוניה ופטרונו'

יזמי מוסר באים גם מהמגזר הממשלתי שהאינטרסים שלהם קשורים לשליטה ולהגמוניה כמו הממונה על האינטרנט הממשלתי (הממוקם ב"חשב הכללי" במשרד האוצר) אשר קבע בין היתר, כי חריגה מגבולות הבטוחים של האינטרנט יכולים לגרום לנזק נפשי :

"...נזק נפשי יכול להיגרם כתוצאה מהתמכרות לגלישה באינטרנט..." (מסמך מטעם החשב הכללי מ- 22.1.2001).

סגנון ההרתעה אף הוגבר במשך השנים והוא עלול לסכן חיים:

"...גלישה באינטרנט...עלולה לסכן חיים, או מקרה הטוב לסכן את המחשב..." (ידיעון ממשל זמין - 21.5.2007).

לכאורה לא מובנת התערבותו של החשב הכללי ב"נזקים" החברתיים של האינטרנט, אולם האינטרסים במקרה זה נעוצים במגמה של "החשב הכללי" ביצירת סמכות, בהטלת הגמוניה ורכישת פטרונו' על מדיניות האינטרנט בישראל, מעבר להטמעת האינטרנט במשרדי הממשלה כפי שזה בא לידי ביטוי במסמך ההקמה של ועדת האינטרנט הממשלתית⁶.

הפטרונו' של החשב הכללי כה חזק עד כדי כך שמשרד החינוך אימץ את המסמכים של החשב הכללי המבוססים על פאניקה מוסרית.

לדוגמה השירות הפסיכולוגי הייעוצי (שפ"י) ואגף ה"מינהל לחברה ולנוער" אמצו את המסמך של ההתמכרות שפרסם החשב הכללי, מסמך המתאפיין ברמות גבוהות של פאניקה מוסרית ולא זו בלבד אף הוכנה על ידי משרד החינוך תוכנית "גמילה" מהאינטרנט:

"...סקר של משרד החינוך מגלה כי 17.5% מהתלמידים סובלים מהתמכרות למחשב. מה עושים? תוכנית גמילה כבר פועלת בבתי הספר... (קשתי 2005)".

אולם גם שלוש שנים לאחר שהופעלה "תוכנית הגמילה" אין עדיין התמודדות רצינית עם אוריינות הגלישה והאינטרנט בתוכניות הלימודים לא ככישורי למידה ולא כ"כישורי חיים". כך לפחות הצהיר שר החינוך לשעבר, ח"כ אורלב:

"עדיין אין התמודדות רצינית בתוכנית הלימודים, שיהיו לילדים כלים להתמודד עם הסכנות, כמו בנושא זהירות בדרכים..." (אשנב, ח"כ אורלב 7.6.2007).

יזמי מוסר עסקיים

יזמי המוסר בעלי אינטרסים עסקיים כוללים עובדים במגזר הציבורי המבקשים להגדיל את תקציביהם וכן בעלי עסקים המבקשים להגדיל את הכנסותיהם. בעוד העוסקים בטיפול, במניעה ובעקיפה במגזר הציבורי בעלי עניין בהשגת הקצאה גדולה יותר של משאבים, תקנים, כוח-אדם ותקציבים לפעילותם. כך לדוגמה, הציגה המשטרה את פועלה ביום העיון של אשנ"ב:

"...השוטרים נכנסים לצ'אטים ברשת לדוג מתחזים לצורך ביצוע עבירות מין, פדופיליה, סמים, מאיימים בהתאבדות. אולם מספר השוטרים בנושא, לדברי רפ"ק יקר, הוא כמספר אצבעות יד אחת של חבלן... (אשנ"ב, 7.6.2007).

הרי בקרב העוסקים בבריאות הנפש בשוק הפרטי יש עניין בגיוס לקוחות לשירותיהם מקרב הגולשים. ככל שהם יגבירו את פאניקה המדגישה את הסכנות הנפשיות הכרוכות בגלישה, כך שוק הלקוחות צפוי לגדול. מה גם ששילוב זה של קהל לקוחות יכול לשלם תמורת הטיפול מובן לכן מדוע האתר העסקי של "מרכז הרופאים המומחים" פרסם מודעה בזו הלשון

התמכרת כבר לאינטרנט?

עם הגידול במספר המשתמשים באינטרנט הן לצורכי עבודה והן לצורכים הפרטיים, עולה תדירות ותופעת ההתמכרות למחשב הופכת ליותר ויותר נפוצה. להלן מאמר הדן בהיבטים פסיכולוגיים של הגלישה באינטרנט.

בסוף המאמר של הפסיכולוג מוטי שרצר מוזמנים הקוראים לטיפול:

"... כל תופעה של התמכרות לפי הסימנים שהובאו לעיל מחיבת פניה לאנשי מקצוע לטיפול".

גם כבר נקבע המחיר לטיפול 40 שקל למפגש בטיפול קבוצתי

חדש בארץ: טיפול בהתמכרות לרשת

"...לא יכולים להפסיק? בשורות טובות - בקרוב תיפתח בישראל קבוצת תמיכה ראשונה למשתמשים כפייתיים באינטרנט בכל קורס ישתתפו 12 אנשים, נשים וגברים כאחד. אורך הקורס הוא כ-12 שבועות, ועלותו 40 שקלים למפגש. מחקר של חברת comScore Networks, שפורסם לאחרונה גילה כי הישראלים מובילים בעולם בשימוש באינטרנט, במונחים של זמן הגלישה. ישראל מובילה את הרשימה - עם 57.5 שעות בחודש לכל משתמש - כפול מהמוצע האמריקני (דור 2006).

הפאניקה המוסרית משמשת גם אמצעי להפצת מוצרים. כגון אלו של, יצרני התרופות המעוניינים לשווק תרופות למניעת ההתמכרות. התופעה נפוצה בארה"ב ועדיין לא הגיע בצורה גלויה לישראל.

חברות עסקיות המציגות עצמן כבעלות עניין בפרויקטים ציבוריים בעלי ערך חברתי כמו צ'קפוינט ומיקרוסופט (אשר השתתפו ב"יום הלאומי לאינטרנט בטוח") אף להן אינטרסים עסקיים הקשורים לאבטחת מידע ולשיפור תדמיתם בתחום האבטחה (שני 2007).

דוגמא נוספת לחברה בעלת אינטרסים עסקיים, שעל פי הדווח יש לה אף עניין בחוק החסימה (ליליאן 2007) היא חברת סיסקו (Cisco Systems) בעלת שליטה על נתבי תקשורת נתונים המניעים את חבילות המידע ברשת האינטרנט. סיסקו משווקת טכנולוגיות סינון ברמת הנתב, SmartContent, המאפשרת לחסום תכנים. כידוע סיסקו כבר מסייעת לממשלה סין לצנזר את האינטרנט במדינה.

הפאניקה המוסרית מסייעת אפוא גם לתחום העסקי.

יזמים דתיים

האמונה הדתית המאפשרת לתת משמעות לחיים עלולה להיפגע על ידי הטכנולוגיות החדשות. במאמר תחת הכותרת "חוסו על נפשותיכם" שהופיע ב"המודיע" העתון היומי החסידי של אגודת ישראל (27.5.2007) נכתב על האינטרנט כי טמונים בו "כוחות של הרוע והשקר ויש להתרחק מהם" וכן נאמר:

"...מי שקרובים אל החלל; מי שעוסקים בחינוך הנוער, מי שקשובים אל מועקותיהם של אלו המבקשים קרש-הצלה כדי להיחלץ מתהום אליה הגיעו - אומרים וחוזרים ואומרים, שרוב מוחלט מקרב אלו שהידרדרו - הגיעו לאן שהגיעו בעטיו של המחשב.. היצר-הרע, השטן המשחית, עטו על עצמם תחפושת תמימה בדמותו של מחשב. הם רק מצפים שיגיעו בהם, שיבואו אליהם -- והרשת שלהם כבר תלכוד את מי שהגיע. יש אפוא להישמר מפניהם, לברוח כמטחוי קשת. להגיע אל העבר האחר... דור ההווה שהוא המשענת לדור העתיד; ודור העתיד שהוא היעד המרכזי של הסטרא אחרא וסיעתא דיליה, צריכים בוודאי להרחיק ולהתרחק למען ייטב להם ולמען יאריכו ימים ברוחניות כחפצם וכחפץ אבותיהם מרור לדור... (סופר 2007).

הפאניקה המוסרית אינה זרה ליהדות האורתודוקסית שכן היא מוטמעת במידה רבה בשיח החרדי ובדינאמיקה של גיוס פיקוח ומשאבים חברתיים. אחת הדוגמאות היא תנועת המוסר שהחלה בליטא במאה ה - 18. בתקופה זו, כתוצאה מהתגברות ההשכלה וגילויים של מקורות חכמה ודעת שנעלמו מהלומדים בשיבות, היו שנתפשו להשכלה, זנחו את תלמודם ועקרו למרכזי ההשכלה במערב. דבר שהביא בעקבותיו את הנהגת לימודי המוסר בכמה ישיבות ליטאיות ואף הצמיחה את תנועת המוסר. "הרבצת" המוסר הופקדה בידי "המשגיח" שמעמדו שווה ערך לראש הישיבה. "המשגיח" מהווה מעין "זם מוסרי" השומר את גבולות המוסר של תלמידי הישיבה בדומה ליזמות המוסרית של האינטרנט.

תנועת המוסר יצרה אף ספרות מוסר כמו "חובת הלבבות" לרבנו בחי" בן פקודה העוסק ניסוח של "תורת המוסר" היהודית, ואת "מסילת ישרים" לרמח"ל (אנציקלופדיה יהודית), אולם עדיין לא קיימת ספרות דומה ביחס למדיה אם כי ניתן לציין את הספר "האמת מאחורי המסך" שעיקרו הגברת הפחד והחרדה מפני הטלוויזיה וניתן לכנותו כ"פואמה הפדגוגית של הפאניקה המוסרית".

חסידות גור הגדילה לעשות ושלחה את יזמי המוסר ל"ביקורי בית" על מנת "לשכנע" את גולשי האינטרנט להיפטר "מהשרץ":

"...כל חסיד גור המחזיק מחשב צפוי לקבל בתקופה הקרובה "ביקור בית" שנועד לשכנע אותו להיפטר מהשרץ. מאמץ מיוחד יופנה כלפי מי שמחובר לרשת, שיא הטומאה, שרק מעטים מאוד בחסידות גור מחזיקים באישור מהרבנים להשתמש בה, לצורכי עבודה. מטרת המבצע אינה לאיים בסנקציות נגד המשתמשים במחשב אלא להסביר את "האיומים הרוחניים" הנשקפים למשתמשים ולמי שמחזיקים מחשב בבית... (אטינגר 2007).

יש מקום לסברה כי ביקורי הבית מבטאים את נטיתם של הרבנים שלא להטיל את כל כובד משקלם במשימה שנראית כבלתי אפשרית ולכן הם מטילים על שליחיהם - יזמי המוסר להימנע מגלישה באינטרנט ובכך לשמור על לכידות הקהילה ועל מקומה של הסמכות הרבנית.

עם זאת ההתנגדות לתרבות האינטרנט אינה אחידה. בעוד החרדים רואים באינטרנט כמוקצה מחמת מיאוס הרי בקרב קהילות אחרות, לרבות אלו של הציונות הדתית-לאומית אנו מוצאים שימוש נמוך יותר בסוכני מוסר כלפי האינטרנט. התגובות כלפי המדיום החדש נתפס כסובלני יותר ומנהיגיה אינם פוסלים אותו לחלוטין.

צורות ההתנהגות הרצויות ביחס לאינטרנט נעשות ובשאלות ותשובות על ידי רבנים. לדוגמה הרב שלמה אבינר כותב:

"אינטרנט - טינופת"

"... אני הדל איני שייך לעדה החרדית. כמובן, אני מכבד את רבני העדה החרדית ולומד את דבריהם, אך אני הולך אחר רבותי. אך במה שהם כתבו על האינטרנט, הם ודאי צודקים." האינטרנט אסור אפילו לצורכי פרנסה - ולא יראה ואל ימצא בבתי ישראל ולא בבתי מסחר, והוא מכיל רעל ממית אשר כל באיה לא ישובו וכל המשתמש בו מכניס עצמו לניסיונות עצומים, וגם שלא בכונה אפשר להיכשל במראות שחץ, וכבר נחרבו ונהרסו בתים באינטרנט לצורך מסחר ולא עמדו בניסיון. הרחם החמור - חרם עולם שהכריזו כל גדולי ישראל על מחריב האנושות - הטלוויזיה חל בכל תוקפו על המחשב שמוקנת בו אפשרות של צפייה בטלוויזיה...". (מתוך עלון "מעייני הישועה").

תרבות האינטרנט נתפסת כאלטרנטיבה המאיימת על אורח החיים ולכן :

"... לא די לאסור, אלא יש להעמיד חלופה מעניינת ומושכת... אכן, החלופה הזאת (לימוד תורה) ודאי קיימת, והיא מעניינת לאין ערוך יותר. אלפי שנים עסקנו בה, והתענגנו עליה עונג לא ישוער, גם עונג שכלי, גם עונג רגשי, גם עונג מוסרי. מפאת עונג זה, שכחו אנשים את צרותיהם, התגברו על משבריהם, ובזו לכסף ולכבוד. העיסוק הזה מתאים לכל הגילים ולכל העדות, לכל הסוגים ולכל המעמדות, הוא גם אינו מצריך משאבים והנו חינוך! כמו האוויר וכמו השמש. הוא אינו מצריך ציוד מסובך הוא אפשרי בבית ובשדה, בעמק ובהר, בנסיעה ובהליכה, אפילו בשבת. הוא מגוון לאין ערוך וכל אחד ימצא בו אושרו לפי מידתו. יש בו שלבים על גבי שלבים עד אין סוף. זהו תענוג ישראל מקורי שאין לגינים חלק בו. המייסד הוא משה רבנו: זהו לימוד תורה. נקים לנו "מכון משה רבנו", ובו נלמד תורה. ואני מבטיח לכם: מי שיגלוש לאותו עונג עליון, יסתכל בבזע על כל אותם עיסוקים שפלים, המנוגדים כל-כך לצלם אלקים שבאדם, וישליך אלילי טלוויזיה ואינטרנט. יטעם ויראה כי טוב ד'. הרב שלמה אבינר (אתר עולם היהדות והקבלה 2006).

יזמי הון פוליטי

הפוליטיקאים קשובים לרחשי הציבור וערים מאד לתדמיתם. בניסיון לחזק את מעמדם הפרלמנטארי נציגי הציבור ממהירים לגייס את גל הפאניקה על ידי יצירת דיונים ושינויים בחקיקה. דוגמא לצמידות בין צבירות עוצמה פוליטית ויזמות מוסרית ביחס לאינטרנט היא "פאניקת הטוקבקים". בעוד ההתנגדות לטוקבקים על ידי עיתונאים וגורמים שונים מוכרת היטב (הכט, 2003), היא זכתה בשנת 2006 לגל חדש של התנגדות בעקבות פעילותו הפרלמנטרית של ח"כ ישראל חסון. שניתן לפרשו כתרגיל ביחסי ציבור וכאמצעי לפרסום עצמי. משראה חסון שההתנגדות חזקה מדי הסיר את ההצעה.

על "יזמי מוסר" בקרב הפוליטיקאים ניתן למנות גם את ח"כ אמנון כהן (ש"ס) אשר הגיש הצעת חוק מס' 892 ל"הגבלת הגישה לאתרי אינטרנט למבוגרים התשס"ו-2006". באמצעותה ח"כ כהן מבקש לשמור על גבולות מוסריים ולקבוע התנהגות נורמטיבית הרצויה לשולחיו (הרב עובדיה יוסף) והוא מנמק זאת כך:

"... כי כיום פרוץ התחום באינטרנט, כך שקטינים נחשפים לאתרים העלולים להזיק להם ולחינוכם ולספק להם תמונת מציאות מעוותת ומזיקה. הצעת החוק באה לכן, לצמצם מצבים אלו, על ידי יצירת מצב בו אתרים אלו חסומים מלכתחילה, ופתיחתם תתאפשר רק על ידי מפתח פיזי שיזהה את המשתמש. כך תצומצם הגישה לאתרים אלו לקטינים"

(הצעה פ/17/892 עלתה לדין בועדת הכלכלה של הכנסת ב - 21.5.2007)

במסגרת הדיונים בוועדה הכלכלה של הכנסת הועלתה אף הצעה של היו"ר שלה, ח"כ משה כחלון (ליכוד) שהגבלת הגישה לאינטרנט וחסמתה תעשה על ידי הלאמת מנוע החיפוש גוגל, דברים שהוכחו על ידו, כמה ימים לאחר שפרסמו בטענה כי הדברים נאמרו "בציניות וכביקורת על ההצעה" (כחלון 2007).

ההצעה החוק הפרטית שיזם ח"כ אמנון כהן הפכה לחוק חדש ביוזמת שר התקשורת אריאל אטיאס ואושרה על ידי ועדת השרים לחקיקה ב - 8.7.2007. לפי הצעת החוק, הגישה לאתרים המיועדים למבוגרים באינטרנט

תותר רק לאותם משתמשים שהסכימו להזדהות על פי שנת הלידה ומספר תעודת הזהות. בעוד הסעיף בו נדרש המנוי להזדהות באמצעות מנגנון מעקב וזיהוי ביומטרי על ידי טביעת אצבע הוסרה מהצעת החוק המקורית. בנימוקים להצעת החוק החדשה נאמר בין היתר על ידי עו"ד נגה רובינשטיין, היועצת המשפטית של משרד התקשורת כי:

"...האחריות על הילדים אינה מופקדת בידי ההורים בלבד, וזכותה של המדינה להגן עליהם אם ההורים אינם עושים זאת. הסטיסטיקה מראה שמספר הילדים שנחשפים לתכנים פורנוגרפיים ואלמים הוא מאד גבוה. אבל יש מעט הורים שמתקינים את תוכנות החסימה, ומשהו צריך להשתנות... (עפרי 2007).

במילים אחרות הפאניקה המוסרית המשמשת כמצע נוח לפוליטיקאים להשיג הון פוליטי, הביאה לחוק "המגן על הילדים" שכן הוריהם כשלו לדעת הפוליטיקאים, בחינוך ילדיהם.
> והון רייטינג פרסום, במדיה:<

המדיה מהווה יזם מוסרי בעלת ישות עצמאית בנוסף להיותה מתוכנת פרשנית. היא מהווה גורם משמעותי בהבנייתה של הסטייה החברתית, היא מתעצמת בדינאמיקה ספיראלית בין יזמי המוסר, הפוליטיקאים (Thompson 1998) והמחוקקים. במסגרת הדינאמיקה הספיראלית, המדיה עוסקת בפיקוח על הסדר החברתי התקין (Armstrong 1999 & Norris) ודורשת מהרשויות לתת הסבר על מעשיהם ומחדליהם. המדיה הופכת אירועים ספציפיים לסטריאוטיפים ולסימבולים (Ben-Yehuda & Goode 1994: 24). המדיה מבנה את המציאות שהיא מסקרת בעזרת כתבות פיקאנטיות ודרמטיות את הפורנוגרפיה המקוונת לדוגמה, התקשורת מסקרת בהרחבה ובויזואליות יתרה שכן יש לה הזדמנות למכור לקהל פורנוגרפיה באריזה צדקנית של אנטי-פורנוגרפיה:

"עוולות רבות מתרחשות מדי יום, ולא זכות לסיקור כה נרחב. חברות הטבק והאלכוהול גורמות למאות אלפי מקרי מוות בשנה, אבל סיקור השערורייה אינו סקסי" (מילנר 2005).

המדיה חורגת בכך לעיתים, מהדווח האובייקטיבי שהיא אמונה עליו ונוטלת על עצמה תפקיד אידיאולוגי (Ideological Role) בתיוגן של הסכנות (Killingbeck 2001). המדיה מעדיפה לדווח על אירועים קונקרטיים מאשר לדון בבעיות מרכזיות וסבוכות. בכך היא עונה על ציפיות הקוראים והצופים (Sternberg, 2004) ומעלה את התפוצה.

על הקשר שבין תרומתה של המדיה לתפישת הפשיעה כסטייה חברתית עמדו בעיקר קרימינולוגים כמו צ'ס (Chas 2003) האל ועמיתיו (Hale et al 2005). מתוך הפרק "Crime and the media Criminology" בספרם של האל ועמיתיו, ניתן להביא שתי דוגמאות על תרומת המדיה לפאניקה הדוגמא הראשונה היא מאנגליה והשנייה מאמריקה.

המקרה השני הגיע לדיון בקונגרס האמריקאי כתוצאה מפרסום במאמר מדעי שעסק כביכול בנושא הפורנוגרפיה המקוונת (Cyberporn). המאמר התפרסם בעיתון העוסק בענייני משפט (Georgetown Law Journal) וצוטט ללא כל ביקורת ב- (Time magazine (July 3, 1995 Time)

"Marketing Pornography on the Information Superhighway: A Survey of 917,410 Images, , Description, Short Stories and Animations Downloaded 8.5 Million Times by Consumers in Over 2000 Cities in Forty Countries, Provinces and Territories" (Rimm 1955)

מקרה דומה התרחש גם בישראל כאשר צוטטה ידיעה מפוברקת שמטרתה הייתה לייצור פאניקה ציבורית בכלכלה הישראלית:

מאה אלף ישראלים מכורים לאינטרנט

יום שלישי, 20 באפריל 2004, 8:43 מאת: גלית ימיני, הארץ

"... בישראל יש יותר מ-100 אלף מכורים לאינטרנט, 6% מהמשתמשים - כך עולה ממחקר שערך "PC-On", מגזין אינטרנט העוסק במחקר בתחומי הרשת. מהממצאים עולה כי ההתמכרות לאינטרנט היא תופעה נפוצה והרסנית, המתאפיינת בחוסר מודעות, טיפול מועט, מגבלות תקציב ובושה של המתמכרים... בנוסף לפן האישי של הפגיעה במכור, קיים ההיבט של העלויות שגורמים עובדים לארגונים ואובדן התוצר למשק... במגזר הארגוני עסקי כולו מדובר על יותר מ-50 אלף עובדים המביאים להפסד תוצר מוערך של יותר מ-500 מיליון שקל השנה..." (ימיני 2004).

הידיעה מתבססת על "מחקר" בארה"ב שמגזין האינטרנט "PC-On" הישראלי נסה להשליך על השוק הישראלי וצוטט ללא כל ביקורת ב"הארץ":

"... ההתמכרות לאינטרנט היא תופעה נפוצה והרסנית, המתאפיינת בחוסר מודעות, טיפול מועט, מגבלות תקציב ובושה של המתמכרים... בנוסף לפן האישי של הפגיעה במכור, קיים ההיבט של העלויות שגורמים עובדים לארגונים ואובדן התוצר למשק..." (ימיני 2004).

הידיעה צוטטה מעיתון PC ON אשר אחד מכתביו העריך את המצב בישראל על פי אומדנים של עיתון אמריקאי משנת 2001 שמקורו לא הופיע בכתבה.

בסיכום אומנות ההבעה, הרטוריקה והשליטה במדיה יותר רלוונטיים ב"פאניקה המוסרית" מהעובדות במציאות או מהממצאים המדעיים המתייחסים לתופעה. גם החקיקה המתייחסת דנה יותר על הסדר המוסרי (Moral Order) מאשר התייחסות לעצם הבעיה (Gusfield 1981).

The arts of publicity are more relevant than the findings of science.

המדיה משתמשת בפאניקה המוסרית ככלי בעל חשיבות רבה לשיח הציבורי.

סיכום

יזמי המוסר משתלבים היטב בעקרונותיה של פוליטיקת הפחד המצויים ברוב תרבויות המערב (Furedi 2007) ובעיקר בארה"ב (Glassner 2000). המדיה מעצימה את תרבות הפחד שכן "כותרות העיתונים ממשכות להתריע בפני כמה סכנות חדשות אשר מאיימות על בריאותנו ואושרנו" (Furedi 1994: 1). יש הסוברים כי שהפחדים מתייחסים לסכנות תיאורטיות המסיחות אותנו מהמיקוד בסכנות הישנות ומהפחדים השקטים ('Quiet Fears') המטרידות את חיינו ונהפכו לחלק מתרבותנו כמו התחממות כדור הארץ, מגפת האיידס או השפעת, אולם ישנם פחדים הקשורים לקטסטרופות פוליטיות, מחבלים וטרוריסטים.

יזמי המוסר כיוזמי פחד, מעלים בטיעוניהם את תחושת אובדן השליטה על הסדר החברתי הדומיננטי וערעור סמכותם של מנגנוני הפיקוח החברתיים. לדוגמה, אותם פוליטיקאים אופורטוניסטיים המנסים לקדם את הקרירה שלהם על ידי העצמת הסכנות שבסטייה, בפשיעה ובהתמכרות לאינטרנט ואף מוצאים דרכים להאריך את תקופת הפאניקה (Grayson 2004). הפוליטיקאים, כיזמי הפאניקה מתרגמים אינטרסים פוליטיים לרגשות ציבוריים. רגשות המסייעים בידם לגייס תמיכה אנושית וכספית, ומגבשים לגיטימציה להעמקת השפעתם. אולם מה שנכון ביחס למבוגרים אינו תופס ביחס לצעירים שכן "תרבות הפחד" היא כבר חלק מהווייתם, ומשולבת

במידה רבה, לא רק באינטרנט אלא גם בתרבויות הבידור האלקטרוניות כמו במשחקי הוידאו ובסרטים והיא מרכיב אינטגרלי בעולם הבדיוני כך שהפחד והחרדה רק מגבירות עוד יותר את מרכיב הסקרנות בגלישתם של צעירים ומעצימה את המשיכה כלפי החרדות האפשריות הטמונות באינטרנט. כך אפוא, הפאניקה המוסרית במקרה של האינטרנט, רק מסיעת בידי הצעירים ומהווה בבחינת "מים גנובים ימתקו" (משלי ט' י"ז)⁷.

בשנות התשעים אינטלקטואלים רבים הצביעו על האינטרנט כזירת חופש וכמקור לשינוי חברתי (הכט, 2003; שילר 2001; Fisher and Wright, 2001). אלה ראו במדיום המתהווה מקור לביקורת ושחרור מכבלי העולם הישן, החוץ ווירטואלי, הניזון ממערכות כוח ישנות של קפיטליזם, עוצמה פוליטית וכיו"ב. לאחר כעשור אנו רואים התפתחות בכיוון זה. גורמים חברתיים שונים (יזמי מוסר עסקיים, יזמים במדיה, יזמי הון פוליטי ויזמים דתיים) מבקשים להטיל את השפעתם על הנעשה במדיום הווירטואלי. למעשה 'יזמים' אלו מבקשים להעתיק את המבנה המוסרי בחברה הישראלית אל תוך פעילותם של הגולשים. הפאניקה המוסרית יכולה להתפרש, לפיכך, כניסיון לשעתק מערכות חברתיות וערכיות ולהימנע מהפוטנציאל של הזירה הווירטואלית להניע שינוי. כך המבנה החברתי-מוסרי בישראל מייצר דיאלוג מחודש עם הגולשים. במהלך מורכב, המבנה המוסרי, על ממדיו הקפיטליסטיים, הדתיים, לאומיים משועתק לזירה הווירטואלית הן בעזרת לחץ חברתי שהפאניקה מעוררת, והן על ידי מדיניות ציבורית, גיבוש נורמות שלטוניות וחקיקה. כך מבקשים יזמי המוסר בישראל לנהל דיאלוג גם במרחב הווירטואלי, מרחב שהגדר זה מכבר כאזור סֶפֶר ואוטוסטרדה פתוחה לחופש ולביטוי עצמי.

המקורות בעברית

1. אטינגר י' (2007) **מאבק רוחני: החסידים נגד המחשבים** הארץ (20.5.2007)
2. אילני ע' (2007) **"אמא, עופי לי מהבלוג"** הארץ (19.6.2007)
3. אשנ"ב (2007) על תפקיד ההורים בעידן הדיגיטאלי (7.6.2007)
4. בוני-נח ח' (2006) תרמילאים ישראלים המשתמשים בסמים - הבנייתה של "בעיה חברתית".
5. בן-יהודה נ' (1990) **"סטייה ומפלצות חברתיות"**, הספרייה הווירטואלית: המרכז לטכנולוגיות חינוכיות.
6. בן-יהודה, נ' (1982) מדיניות חברתית בנושא ההתמודדות עם תופעת השימוש לרעה בסמים: סקירת מודל וניתוח סוציולוגי השוואתי. סטייה חברתית, י', 1-2, עמ' 7-43.
7. בן-יהודה, נ' (1995) פאניקות מוסריות: היבט סוציולוגי של השימוש לרעה בסמים. בתוך: ד' גרין (עורך). סמים: עובדות, שאלות ובעיות. תל אביב: משרד הביטחון.
8. ברק ע' (2004) "ייעוץ פסיכולוגי בעזרת האינטרנט: טכנולוגיה ונשמה בחברה משתנה" בתוך: קלינגמן, א., וארהרד, ר. (עורכים) (2004), ייעוץ בבית-הספר בחברה משתנה (367-390). תל-אביב: רמות.
9. גולן א' (2006) "מיחשוב הידידות": הבנייתם של יחסים בתקשורת מתווכת מחשב (CMC) עבודת דר' , האוניברסיטה העברית בירושלים.
10. דגני ז' (2007) החינוך הבלתי פורמלי והטכנולוגיה הממוחשבת בתוך רומי ש' ושמידע מ' (עורכים) "החינוך הבלתי פומאלי במציאות משתנה" (עמ' 121 - 130). ירושלים:מאגנס.
11. הכט י' (2003) "על גבולותיו של השיח הווירטואלי", "מגזין ברשת" (פברואר)
12. הכנסת -מרכז המחקר והמידע(2006) **הגנה על קטינים מפני תכנים מזיקים באינטרנט**
13. וורגן י' (2007) "התאבדות וניסיונות התאבדות בקרב בני נוער", הכנסת - מרכז המחקר והמידע (13.7.2007)
14. זלצר-וולשטיין מ' (2007) **אמן הטראנס סולאר סיסטם: שואב אנרגיה מהדת**" (ynet 06.06.07)
15. זרחיה צ' וגבאי ע' (2007) הממשלה תומכת בהצעת חוק הצנזורה באינטרנט (TheMarker 8/7 2007)
16. חנוך ד' (2006) **מי רוצה להפחיד אתכם?** (18.6.06) וואלה
17. כהן ש' (2005) **"האמת מאחורי המסך"** חולון: ש' גד

18. כחלון מ' (2007) [אסור לישראל להצטרף למועדון של סין, איראן וסעודיה](#) (ynet 24.5.2007)
19. ליברובסקי ל' וויטצ'בסקי ד' (2007) [עדיין לא מצנזרים את הרשת](#) (25.7.2007) ואלהה
20. ליליאן נ' (2007) [צנזורה ברשת: מה האינטרנט של סיקו?](#) (ynet 19.07.07)
21. לויק מ' (עורך) (1973) מבנה וריבוד חברתי תל-אביב: עם עובד
22. מדינת ישראל משרד האוצר אתר טכנולוגיות המידע הממשלתי [התמכרות לאינטרנט](#)
23. מדינת ישראל משרד החינוך אתר שפ"י Net היום הלאומי לאינטרנט בטוח (19.3.07) [התמכרות לאינטרנט](#)
24. מיכאל א' (2005) ["40% מהילדים מוסרים פרטים ברשת"](#) (MSN 3.4.2005)
25. מילנר ט' (2005) [שוב פעם דופקים את החלשים](#). (Nrg 14.9.2005).
26. נבנצאל א' (2007) [כפה אדומה ו"הזאב ברשת"](#)
27. סואן ד' (2005) "מדור האספרסו לדור האינטרנט" החינוך וסביבתו כ"ז: 243-255.
28. סופר י' (2007) "חוסו על נפשותיכם" המודיע 27.5.2007
29. עולם היהדות והקבלה (2006) ["הסכנות שבאינטרנט"](#)
30. עפרי א' (2007) "הממשלה תגן על הילדים" 10.7.2007 קפטן אינטרנט
31. שלו א' (2007) [יום ההפחדה הלאומי נענע מחשבים](#) (19.3.2007)
32. שני ר' (2007) אתר היום הלאומי לאינטרנט בטוח (ynet 23.03.05)
33. שילר, ה. (2001). "אוטוסטרדת המידע: המבוי הסתום האחרון". בתוך שנער, ד. (2001). אינטרנט: תקשורת, חברה ותרבות. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

References: Bibliography & Webliography

1. Becker H (1963) [Outsiders](#), New York: Free Press
2. Becker, H. (1989) *Moral Entrepreneurs: The Creation and Enforcement of Deviant Categories.* (Pps. 21-28) In *Deviant Behavior: A Text Reader in the Sociology of Deviance*. NY: St. Martin's Press.
3. Ben-Yehuda, N. (1986). *The Sociology of Moral Panics: toward a new synthesis.* *Social Quarterly* (27) 495-513.
4. Bradley, A. (1994) [A Morality Play for All](#), Times,
5. Cohen S. & Young, J. (eds) (1973) (1981) *The Manufacture of News, The Social Construction of Crime and Deviance*, London: Constable.
6. Cohen, S. (2002) (1972) (1987) *Folk Devils and moral panics*. London: Routledge.
7. Critcher, C. (2003), *Moral Panics and the Media*, Buckingham: Open University Press. (Part I: Cohen, Hall, Goode and Ben-Yehuda and Jenkins theoretical models of moral panic. Part II: case studies).
8. Cromer G. (2004). 'Children from good homes': moral panics about middle-class delinquency. *British Journal of Criminology*. 44(3)391-400.
9. Elmer-Dewitt P. (1995) [On a Screen Near You: Cyberporn](#) TIME Domestic 146(1), (3.6.1995)
10. Fisher, D. R. and L. M. Wright (2001) . "[On Utopias and Dystopias: Toward an Understanding of the Discourse Surrounding the Internet](#)". *Journal of Computer Mediated Communication* 6(2). Also available at:
11. Furedi F. (2007) [The only thing we have to fear is the 'culture of fear' itself](#)
12. Furedi, F. (1994) 'A Plague of Moral Panics', *Living Marxism* 73, (November).
13. Furedi, F. (2002) *Culture of Fear: Risk Taking and the Morality of Low Expectation* .London: Continuum.
14. Gagne K. A. (2001) [Moral Panics Over Youth Culture and Video Games](#)
15. Glassner B. (2000) *The Culture of Fear, Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*. Perseus Books Group

16. Goode E (1990) 'The American drug panic of the 1980s: social construction or objective threat?', *The International Journal of the Addictions*, 25 (9): 1083-98
17. Goode, E. & Ben-Yehuda N. (1994) *Moral panics: The Social Construction of Deviance*. Oxford: Blackwell
18. Grayson R. (2004) [Society's moral panic attacks](#) - all grist for the media mill. On Line opinion
19. Gusfield, J.R. (1963)(1972). *Symbolic Crusade: Status Politics and the American Temperance Movement*. Urbana, IL: University of Illinois Press
20. Gusfield, J.R.(1981) *The Culture of Public Problems: Drinking-Driving and the Symbolic Order*. University of Chicago Press
21. Hale et al (2005) "Criminology" Chapter 8: Crime and the media Oxford University Press
22. Hayley 2000 What are 'moral panics'?
23. Jenkins, P.(1992) *Intimate Enemies: Moral Panics in Contemporary Great Britain*. New York: Aldine de Gruyter.
24. Killingbeck D. (2001) [The role of television news in the construction of school violence as "moral panic"](#). *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 8(186-202).
25. Lawson T. & Comber C. (2000) [Censorship, the Internet and schools : a new moral panic ?](#) *Curriculum journal* 11(2)273-285 .
26. Littlewood, A. (2003) *Cyberporn and moral panic: an evaluation of press reactions to pornography on the internet.. Library and Information Research* 27(86)8-18.
27. Livingstone S. & Bober M. (2005) *UK children go online: Emerging opportunities and dangers*http://www.lse.ac.uk/collections/children-go-online/UKCGO_Final_report.pdf
28. Livingstone, S. (1996) 'On the Continuing Problem of Media Effects', in J. Curran and M. Gurevitch (eds), *Mass Media and Society*, 305-24, London: Arnold
29. Lynne C. (1995) [Cyberporn study: more heat than light?](#)
30. Meadan, B.(2001) [TRANCE national ALIEN ation: Moral Panics, Trance Music Culture and Transnational Identity in Israel](#). Thesis for Master of Arts Degree. at the Hebrew University, Jerusalem.
31. Muncie, J. (2001) 'The Construction and Deconstruction of Crime' in Muncie, J. and McLaughlin, E. (eds) (2001) *The Problem of Crime*. Sage/Open University.
32. Newburn, T., & Hayman, S. (2001) *Policing, CCTV and Social Control*, Cullompton: Willan.
33. Norris, C., and Armstrong, G. (1999), *The Maximum Surveillance Society: The Rise of CCTV*, Sussex: Berg.
34. Peele S. (2002) "Moral Entrepreneurs and Truth" *Smart Recovery News & Views*, spring: 8-9. <http://www.peele.net/lib/moral.html>
35. Rimm M. (1955) "Marketing Pornography on the Information Superhighway." *Georgetown Law Journal* 83(5):1849-1915
36. Sands L. (1998) [Moral Panics](#)
37. Thompson K, & Anita Sharma A. (1998) *Secularization, Moral Regulation and the Mass Media* *The British Journal of Sociology*, 49(3) 434-455 (Sep).
38. Thompson, K. (1998). *Moral Panics*. London, Routledge
39. Weber, M. (1922) (1990) *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen: Mohr.
40. Wilkins J. (1997) "[Protecting Our Children from Internet Smut: Moral Duty or Moral Panic?](#)" *The Humanist*. 57(5)
41. Young, J.(1971)a. *The Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*. London: MacGibbon and Kee.
42. Young, J., & Cohen, S. (Eds.). (1981). *The manufacture of news: Social problems, deviance and the mass media*. London: Constable.

הערות שוליים

1. ברצוני להודות לד"ר זיוה לוי על תיקוניה בטיטת המאמר וכן לד"ר אורן גולן על הערותיו אולם כל האחריות על הנאמר מוטל עלי.
2. כהן התייחס בין היתר, להתפתחותה של אלימות בשלושת קבוצות הנוער הבאות: Boys, Teddy , Mods and Rockers , Skinheads and Hells .
3. הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים והונחה על שלחן הכנסת ביום י"ד בתמוז התשס"ו - 10.7.06.
4. המונח נקרא על-שמו של הסנטור האמריקאי ג'וזף מקארתי, שהנהיג מסע אנטי קומוניסטי.
5. כינוי עממי לעוסקים בחיים הדתיים של הקהילה.
6. ועדת האינטרנט הממשלתית הוקמה בשנת 1997 במטרה לקבוע תקנים וסדרי עבודה להקמת אתרי אינטרנט ממשלתיים ולהטמיע את טכנולוגיות המידע והתקשוב במשרדי הממשלה. כמו כן נקבעו גם מטרות שאינן קשורות לאינטרנט הממשלתי כמו היערכות המדינה לעידן המידע, ליזום תוכנית חלוץ בתחום טכנולוגיות המידע ולכונן מועצה ציבורית לתקשוב ומידע
7. דבר הבא לאדם באסור יש אשר ינעם לו יותר מן הדבר שבא לו בהיתר (אבן שושן).

אודות

ד"ר יעקב הכט הינו חוקר עצמאי בנושאים הקשורים לתרבות הדיגיטאלית.

אתר: hecht.jacob.googlepages.com/home

יצירת קשר | נגישות | הדפסה | בחזרה למעלה
©למעט אם נאמר אחרת במאמר כל הזכויות שייכות למחברים